

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-1-63-24>

УДК 336.22:334.012.64

Дулік Т.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Павлова К.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Dulik Tetyana, Pavlova Kristina

University of Customs and Finance

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПРОВЕДЕННЯ

FISCAL POLICY IN UKRAINE IN MODERN CONDITIONS AND MEANS OF ITS IMPLEMENTATION

Фінансове становище національних економік, їх економічний розвиток певною мірою залежать від дієвості та функціональності засобів фінансової політики: податкових важелів (кількості та видів податків, податкових ставок, податкових пільг) та видатків бюджетів держави. Саме вони є об'єктивними індикаторами, що відображають рівень соціально-економічного розвитку країни. При цьому серед указаних засобів провідну роль у формуванні фінансових ресурсів держави відіграють податкові надходження до її бюджетів. У структурі їхніх доходів вони займають суттєву частку і тим самим створюють матеріальне підґрунтя для фінансування державних витрат, спрямованих на задоволення суспільних потреб, тобто для розвитку провідних галузей економіки та її інфраструктури, управління та обороноздатності країни, соціального захисту населення, освіти та науки, медицини, культури тощо.

Ключові слова: фінансова політика, податки, видатки, державний бюджет, дефіцит бюджетів, державні доходи, бюджетоутворюючі податки, бюджетна система, податкова система.

Финансовое положение национальных экономик, их экономическое развитие в известной степени зависят от действенности и функциональности средств фискальной политики: налоговых рычагов (количества и видов налогов, налоговых ставок, налоговых льгот) и расходов бюджетов государства. Именно они являются объективными индикаторами, которые отображают уровень социально-экономического развития страны. При этом среди указанных средств ведущую роль в формировании финансовых ресурсов государства играют налоговые поступления к ее бюджетам. В структуре их доходов они занимают существенную часть и тем самым создают материальную основу для финансирования государственных расходов, направленных на удовлетворение общественных потребностей, то есть для развития ведущих отраслей экономики и ее инфраструктуры, управления и обороноспособности страны, социальной защищенности населения, образования и науки, медицины, культуры и тому подобное.

Ключевые слова: фискальная политика, налоги, расходы, государственный бюджет, дефицит бюджетов, государственные доходы, бюджетообразующие налоги, бюджетная система, налоговая система.

Financial position of national economies, their economic development to a certain extent depend on effectiveness and functionality of fiscal policy instruments: tax levers (amount and types of taxes, tax rates, tax deductions) and budgets expenditures of the state. They are objective indicators that reflect the level of socio-

economic development of the country. At the same time, among these means, tax revenues to its budgets play the leading role in the formation of financial resources of the state. In the structure of the income, they occupy an essential part and thus create the material basis for financing public expenditures aimed at satisfying social needs, ie for the development of leading industries of the economy and its infrastructure, the management and defense capabilities of the country, social protection of the population, education and science, medicine, culture, etc. The analysis of the evolution and general principles of fiscal policy formation in Ukraine points to the increased attention of its government to the budget and tax sphere. However, today we cannot make conclusion about the effective use of fiscal policy in Ukraine and its positive impact on the socio-economic development of the state and the formation of budget revenues. The monitoring of the use of fiscal policy tools in Ukraine during 2010-2018 and planned targets for 2019 revealed that its activities were mainly discretionary and aimed at unconditionally ensuring the fulfillment of the indicators of filling the state budgets, which volumes are increasing annually. At the same time, the imbalance of the state budget is steady and long lasting. Moreover, its deficit during the budget year is reduced mainly due to the adjustment of expenditures for socially important needs: education, science, culture, health and environment, solving social problems, etc. At the same time, the implementation of fiscal policy of Ukraine proves and intensifies the contradiction between the need for financial resources of the state to cover its expenditures and the possibility of obtaining them mainly through tax revenues. Therefore, for Ukraine, it is extremely important today to improve the instruments of fiscal policy.

Keywords: *fiscal policy, taxes, expenditures, state budget, deficit of budgets, state profits, budget-forming taxes, budgetary system, tax system.*

Постановка проблеми. Серед переліку реформаційних заходів, які проводяться в Україні для максимального наближення рівня її соціально-економічного розвитку до європейських стандартів, важливу роль відіграє фіскальна політика та її дієві засоби, оскільки саме завдяки їх реалізації забезпечується функціонування невід’ємного складника економічної системи будь-якої країни – бюджетно-податкової сфери, здатної забезпечити ефективне формування та використання державних фінансів. У результаті зміни податків і державних видатків (наприклад, збільшення/зниження податкових ставок та видатків тощо) забезпечується їх відповідний вплив на макроекономічні процеси: стимулювання (стримування) економічного зростання, розвиток окремих галузей економіки, активізацію інвестиційної діяльності, зростання (зменшення) доходів населення і, відповідно, рівень їх життя тощо. У цьому контексті тема дослідження є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи побудови бюджетно-податкових відносин та реалізації засобів фіскальної політики обґрунтовано у фундаментальних працях відомих зарубіжних учених, а саме: У.Дж. Бомола та А.С. Блайндера

(виділяють три аспекти фіскальної політики: комплексний, фінансовий, за видатками; розглядаються процеси оподаткування і розподіл ресурсів; аналізується процедура управління сукупним попитом засобами фіскальної політики, а також умови її реалізації та економічного зростання) [1, с. 455–476, 641–661, 706–753]; Дж.К. Бреннана та Дж.М. Б’юкенена (представники теорії суспільного вибору пропонують створити податкову конституцію для сучасної держави та конституційне закріплення збалансованого (бездефіцитного) державного бюджету) [2–4]; Р. Дорнбуша та С. Фішера (висвітлюється фіскальна політика як політика уряду, яка стосується обсягів урядових закупівель, трансфертних платежів і податків) [5, с. 90]; Дж.М. Кейнса (засоби фіскальної політики розглядаються у контексті моделі регулювання економічного циклу; детально проаналізовано дію та мультиплікативний ефект податків) [6; 7]; А.Дж. Коена Стюарта (класик теорії суспільних фінансів акцентує увагу на прогресивному оподаткуванні та його ефектах) [8]; К.Р. Макконнелла та С.Л. Брю (проаналізовано фіскальну політику з урахуванням змін в урядових видатках й оподаткуванні, що спрямовані на досягнення повної зайнятості та неінфляційного внутрішнього обсягу виробництва)

[9, с. 665]; П.А. Самуельсона та В.Д. Нордгауза (фіскальну політику представляють як процес змін у системі оподаткування, урядових видатках для того, щоб, по-перше, зменшити коливання ділових циклів, по-друге, сприяти швидкому зростанню економіки з високою зайнятістю і без високої неконтрольованої інфляції) [10, с. 389] та ін.

Сучасні проблеми формування та реалізації засобів фіскальної політики в Україні, бюджетно-боргової політики, політики фіскальної консолідації як інструменту стабілізації державних фінансів, бюджетно-податкового та монетарно-фіскального регулювання, побудови й функціонування бюджетної та податкової систем, системи адміністрування податків в Україні, а також міжбюджетних відносин знайшли широке відображення у наукових працях українських учених-економістів, фінансистів: Т. Богдан [11; 12], Л. Баранник [13; 14], С. Гасанова [15], Д. Гетманцева [16; 17], О. Длугопольського [18], В. Кудряшова [19], Л. Лисяк [20], Р. Паславської [21], Л. Сідельникової [22] та ін.

Водночас, незважаючи на значні здобутки в дослідженні ефектів дії засобів фіскальної політики, слід зазначити, що сьогодні в Україні в умовах трансформаційних соціально-економічних перетворень та системних правових змін у бюджетно-податковому середовищі й досі залишаються актуальними окремі питання її формування та наслідки реалізації. Останнім часом значну увагу вітчизняних і зарубіжних експертів привертають проблеми депресивного стану національної економіки, кризи монетарно-фіскального регулювання, фіскальної вразливості та фіскальних дисбалансів в Україні [11; 12]. Так, Т. Богдан фіскальну вразливість визначає як стан бюджетно-податкової сфери, що демонструє неспроможність уряду досягти загальноновизначених цілей фіскальної політики на макrorівні, серед яких: уникнення надмірного дефіциту бюджету і державного боргу; фінансування видатків бюджету на передбаченому рівні; мобілізація доходів бюджету за утримання розумних і стабільних податкових ставок [12].

Особливо відчутною фіскальна вразливість України була впродовж останніх років унаслідок дії багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, а саме: недотримання в очікуваних обсягах чергового траншу фінансової допомоги від МВФ, стагнації економіки України та спаду ділової активності суб'єктів бізнес-структур на зовнішніх ринках, завищення українським урядом згідно з рекомендаціями МВФ дохідної та видаткової частин державного бюджету на 2019 р., реформа в енергетичному секторі, що включає вихід на ринкові ціни на газ, а також пікове навантаження на виплату зовнішніх боргів у 2019–2020 рр. у розмірі 17 млрд. дол. [23] тощо.

Мета статті полягає у моніторингу застосування засобів фіскальної політики в Україні впродовж останніх років та розробленні пріоритетних напрямів її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Першочерговим завданням сьогодення у світовому просторі є забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності будь-якої національної економіки [24], узгодження й гармонізації загальнодержавних та особистих інтересів різних верств населення [25, с. 7–15], створення надійного підґрунтя для подальших інтеграційних процесів у світову економічну спільноту [26] тощо. При цьому загальновідомим є факт про те, що чим вищим є соціально-економічний рівень розвитку в державі, тим більш безпечною вона є для проживання її громадян та привабливою для іноземних інвесторів. Серед найбільш дієвих та функціональних безпекових важелів, що можуть сприяти вирішенню поставлених завдань, є засоби фіскальної політики – податки і видатки. Вони здатні здійснювати вплив на стан ринкової кон'юнктури, перерозподіл ВВП, нагромадження необхідних ресурсів для виконання державою її функцій, фінансування соціальних програм, стимулювання економічного зростання, підтримку високого рівня зайнятості, обслуговування державного боргу, розвиток міжнародних відносин тощо [27, с. 193].

У науковій літературі стосовно сутності поняття «фіскальна політика» є різні позиції, які можна узагальнити у такому визначенні:

- за економічним змістом вона являє собою певну модель бюджетно-податкових правовідносин, пов'язаних із формуванням та використанням фінансових ресурсів держави як домінанти її соціально-економічної стабільності та регіонального розвитку;

- за формою прояву фіскальна політика може бути представлена як результат конкретних дій, рішень держави (уряду) щодо зміни податкових джерел формування доходів державного та місцевих бюджетів, напрямів їх використання на загальнодержавному та регіональному рівнях, що врегульовані нормами права [27, с. 191].

При цьому, з огляду на викладене, слід взяти до уваги те, що зміст поняття «фіскальна політика» поєднує у собі ознаки об'єктивного та суб'єктивного характеру. Його об'єктивний зміст проявляється через функції, які виконують у суспільстві такі дієві засоби, як податки та державні видатки, а суб'єктивний – через використання цих засобів урядом у процесі проведення фіскальної політики. Основне завдання уряду країни полягає у тому, щоб зуміти їх правильно використати: об'єктивні ознаки пристосувати до національного економічного простору, а суб'єктивні – поставити в рамки бюджетно-податкового законодавства [14, с. 24].

На кожному історичному етапі соціально-економічного розвитку національних економік фіскальна політика проводиться для досягнення певних результатів, базовою основою яких є чітко визначені завдання. Зазвичай до них відносять:

- збалансування доходів і видатків бюджету;

- збільшення обсягів ВВП та стабілізація економіки;

- досягнення рівноваги в економіці;

- збільшення рівня зайнятості населення, його купівельної спроможності та підвищення рівня життя;

- зниження темпів інфляції тощо.

Сучасна фіскальна політика України є засобом стабілізації її економіки та проводиться з метою досягнення високих темпів зростання доходів та обсягів ВВП, активізації підприємницької та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, соціального забезпечення населення. Для досягнення поставленої мети уряд України імплементує у бюджетно-податкову сферу більш прогресивні заходи щодо функціонування фіскальної політики та її складників – податків і видатків, що закріплені у Бюджетному кодексі України (далі – БКУ) [28], Податковому кодексі України (далі – ПКУ) [29] та у поточному році Законі України від 23.11.2018 № 2629-VIII «Про державний бюджет на 2019 рік» [30]. Ці правові документи здійснюють нормативне врегулювання бюджетного процесу та системи оподаткування і тим самим забезпечують формування та використання фінансових ресурсів держави, що акумулюються у доходній частині її бюджетів (державного та місцевих). Тому останні відіграють ключову роль у реалізації фіскальної політики країни, що являють собою річні фінансові плани видатків держави та джерел їхнього покриття на загальнодержавному та територіальному рівнях. Як відомо, з їх допомогою держава здійснює розподіл (перерозподіл) та використання частини вартості ВВП, створеного в національній економіці за певний проміжок часу, таким чином, змінює структуру виробництва, впливає на результати діяльності суб'єктів господарювання, здійснює соціальні перетворення тощо [14, с. 25].

Загалом доходна частина державного бюджету України формується за рахунок податкових та неподаткових надходжень. До податкових надходжень віднесено: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО); податок на додану вартість (далі – ПДВ); акцизний податок; екологічний податок; рентну плату; мито (ст. 9 ПКУ) [29]. Неподаткові надходження включають: надходження бюджетних установ, від НБУ, доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі та ін.

Видатки державного бюджету України покликані виконувати управлінську, соціальну, економічну та оборонну функції, оскільки вони спрямовуються на задоволення різних суспільних потреб, а саме на фінансування освіти, пенсій, соціального захисту, відсотків за запозиченнями, медицини, культури, правоохоронних органів, збройних сил, чиновницького апарату, транспорту, інших галузей економіки, комунального господарства, культури та спорту, сільського господарства, охорони довкілля, паливно-енергетичного комплексу [30].

Як свідчить бюджетна практика зарубіжних країн, видатки бюджетів відіграють важливу роль у фінансовому забезпеченні розвитку національної економіки, а найбільш важливими серед них є ті, що спрямовуються на фінансування поточних потреб людських ресурсів (виплату трансфертних платежів, субсидій тощо) та програм соціально-економічного характеру.

В Україні основну частку доходів державного бюджету займають видатки на пенсійне забезпечення її громадян. Проте у зв'язку з військовими діями на сході України та ускладненням політичної ситуації її бюджетна політика щодо формування видатків бюджетів протягом останніх років здебільшого була спрямована на фінансування правоохоронних органів, збройних сил, відсотків за запозиченнями, чиновницького апарату, інших загальнодержавних витрат.

Планові показники державного бюджету України на 2017–2019 рр. відображали щорічне їх зростання та не були збалансованими за доходами й видатками (табл. 1).

Так, дані табл. 1 показують, що запланований обсяг доходів державного бюджету України зріс з 771 266 617,6 тис. грн. у 2017 р. до 1 026 131 809,2 тис. грн. у 2019 р., або на 33,0%. Видатки також зросли з 1 112 129 997,6 тис. грн. у 2017 р. до 841 402 834,3 тис. грн. у 2019 р., або на 32,2%. Це є свідченням розбалансованого, дефіцитного та повитратного характеру планових показників державного бюджету України. Граничний обсяг його дефіциту в 2019 р. затверджено у сумі 89 989 320 тис. грн., а порівняно з 2017 р. він збільшився на 12 342 320 тис. грн., або на 16%.

Окрім того, здійснені попередні дослідження свідчать і про те, що планові показники державного бюджету України впродовж аналізованого періоду не є довільними величинами, вони базуються на конкретних розрахунках. Так, згідно із Пояснювальною запискою до проекту закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік», основою для розрахунку його показників вибрано макроекономічний прогноз, схвалений Постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 № 546 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2019–2021 роки» (табл. 2) [33, с. 4].

Таблиця 1

Планові показники державного бюджету України

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення 2019 р. від 2018 р., +/-
Доходи, тис. грн.	771 266 617,6	917 998 866,4	1 026 131 809,2	108 132 942,8
Видатки, тис. грн.	841 402 834,3	991 930 698,4	1 112 129 997,6	120 199 299,2
Граничний обсяг дефіциту державного бюджету, тис. грн.	77 647 000	80 649 380	89 989 320	9 339 940

Джерело: побудовано за даними [30–32]

Таблиця 2

Основні макропоказники економічного і соціального розвитку України

№ з/п	Показники	2017 р., звіт	2018 р., очікуване	2019 р., прогноз
1.	Валовий внутрішній продукт номінальний, млрд. грн.	2 982,9	3 457,9	3 946,9
2.	Валовий внутрішній продукт реальний, % до попереднього року	102,5	103,2	103,0
3.	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), в%	113,7	109,9	107,4
4.	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.	7 104	8 713	10 129
5.	Експорт товарів і послуг, млрд. дол. США	53,8	58,2	63,0
	у % до попереднього року	117,0	108,2	108,3
6.	Імпорт товарів і послуг, млрд. дол. США	62,4	68,5	74,8
	у % до попереднього року	121,2	109,8	109,1

Джерело: складено за [33, с. 4]

У Пояснювальній записці зазначено, що економічне зростання в Україні в 2019 р. забезпечуватиметься переважно за рахунок розширення внутрішнього попиту, як споживчого, так і інвестиційного, окремі характеристики якого у 2018 р. порівняно з 2017 р. були гіршими, що, відповідно, стане гальмівним чинником для його розширення у поточному році через низку обставин:

- інертний стан осіб, зайнятих економічною діяльністю;
- уповільнення темпів зростання реальної заробітної плати;
- скорочення виробництва товарів споживчого ринку (фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – на 2,2%, харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, продукції легкої промисловості – на 1,9%, гумових і пластмасових виробів – на 1,7%) й уповільнення темпів зростання випуску продукції інвестиційного попиту (продукції машинобудування з 8,9% до 4,8% та обсягу виконаних будівельних робіт із 29,8% до 5,7%);
- скорочення обсягу прямих іноземних інвестицій, третина яких була спрямована до банківського сектору за рахунок переоформлення боргу в статутний капітал;
- суттєву експортозалежність вітчизняного виробництва (експортний складник ВВП у першому півріччі 2018 р. становив

50,5%), уповільнення темпів зростання економік країн Євросони – основних торговельних партнерів України [33, с. 5].

Загалом, за визначенням науковців, до основних чинників, які впливають на бюджетний процес, належать: рівень ВВП; індекс споживчих цін; індекс цін виробників промислової продукції; індекс реальної заробітної плати; рівень безробіття; сальдо торговельного балансу; експорт та імпорт товарів і послуг; відносний рівень продукції промисловості; оборот роздрібною торгівлі [34, с. 578].

Водночас, як свідчать офіційні звітні дані, реальні обсяги доходів та видатків бюджету, як правило, не співпадають із запланованими показниками, але показують позитивну динаміку (рис. 1). Іншими словами, абсолютні значення обсягів доходів та видатків бюджету за 2010–2018 рр. постійно зростали. Винятком став 2013 р., за результатами якого отримано доходи на 7 093 млн. грн. менше, ніж у 2012 р. Найбільші їх значення були отримані у 2018 р., найменші – у 2010 р. Збільшення доходів відбулося на суму 695 410 млн. грн., а видатків – 730 540 млн. грн. Однак за весь аналізований період темпи зростання доходів бюджету були постійно меншими, ніж темпи росту його видатків, що призвело до збільшення бюджетного дефіциту (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка доходів та видатків державного бюджету України за 2010–2018 рр. (без урахування міжбюджетних трансфертів)

Джерело: побудовано за даними [35]

Отже, якщо за підсумками бюджетного року видаткова частина бюджету держави перевищує доходну або відбулося недоотримання коштів по запланованих доходних статтях, виникає бюджетний дефіцит. Як правило, в Україні дефіцит бюджету скорочується за рахунок коригування його видаткової частини, зміни податків або їх комбінації (рис. 2).

Так, рис. 2 показує дефіцитний характер державного бюджету України, тобто перманентне перевищення видатків над доходами, що має стійкий і довготривалий характер. Це пояснюється нагальною необхідністю збільшення видатків на поточні потреби національної економіки, структура яких є нерівномірною (рис. 3, 4).

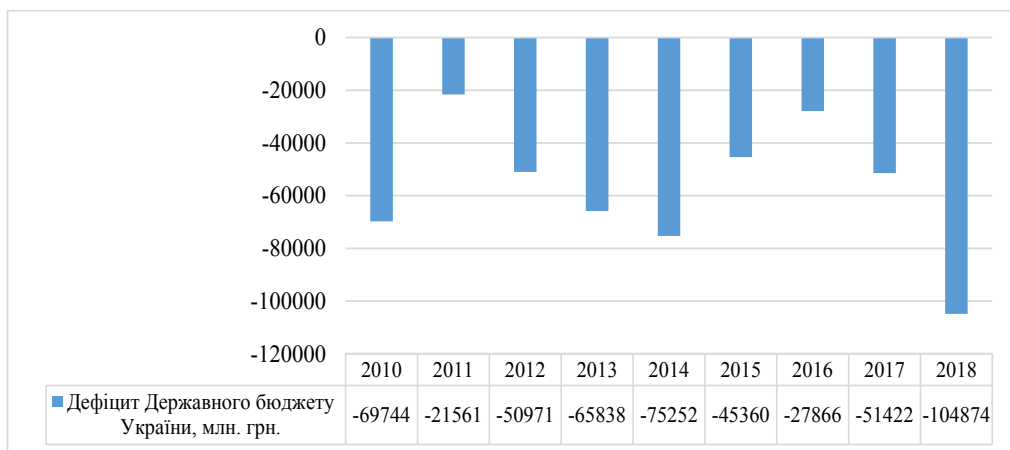

Рис. 2. Показники дефіциту державного бюджету України за 2010–2018 рр.

Джерело: розраховано та побудовано за даними [35]

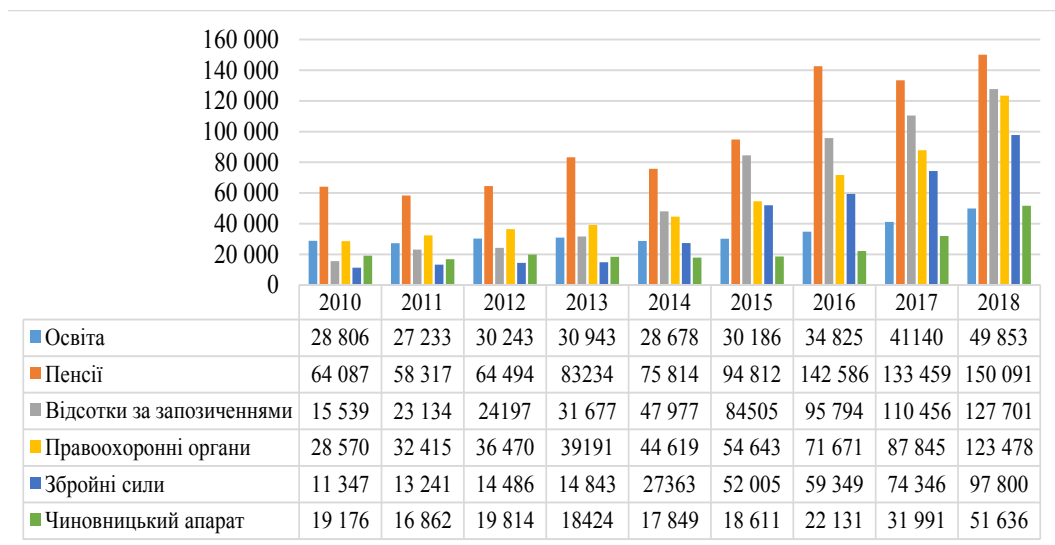

Рис. 3. Динаміка видатків споживання державного бюджету України за 2010–2018 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано за даними [35]

При цьому слід зазначити, що впродовж 2010–2018 рр. спостерігалось зростання видатків споживання державного бюджету насамперед на освіту, пенсії, відсотки за запозиченнями, правоохоронні органи, збройні сили, чинівницький апарат (рис. 3). Так, за 2018 р. обслуговування таких зобов’я-

зань становило аж 600 559 млн. грн., а це 58,1% від усіх видатків бюджету, що більше ніж утричі перевищує аналогічний показник 2010 р., який становив 167 525 млн. грн., частка якого у загальному обсязі видатків була також високою та становила 55,2%. Натомість відбувалося зменшення видат-

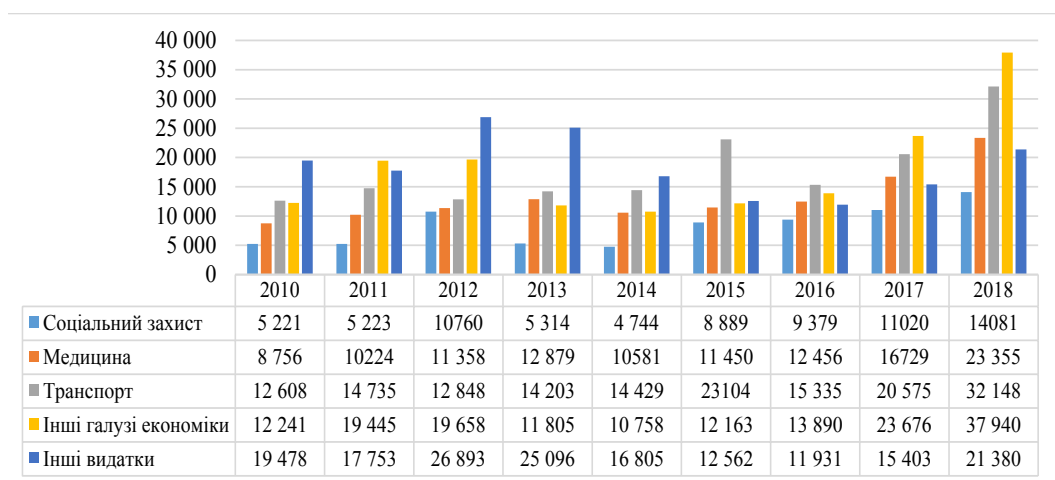

Рис. 4. Динаміка видатків розвитку державного бюджету України за 2010–2018 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано за даними [35]

ків розвитку державного бюджету, зокрема на соціальний захист, медицину, транспорт, інші галузі економіки (на комунальне господарство, сільське господарство тощо), інші видатки (на культуру та спорт, охорону довкілля, паливно-енергетичний комплекс). Для порівняння: ці видатки у 2018 р. становили всього 128 904 млн. грн., а в 2010 р. вони були ще меншими – 58 304 млн. грн.

Отже, усе зазначене є свідченням нерівномірного та недостатнього розподілу фінансових ресурсів держави між складниками видаткової частини її бюджету, а окремі з них у великих обсягах спрямовувалися на утримання чиновницького апарату, тоді як на соціальний захист, медицину, охорону довкілля тощо виділялися незначні суми. У цьому контексті доречно буде нагадати уряду України вислів відомого шведського економіста К. Вікселя: «Кричущою несправедливістю є примус людей до сплати податків, які потім витрачаються на діяльність, не відповідну інтересам платників податків або таку, що навіть суперечить їм» [3].

Окрім того, проведений аналіз показав, що формування дохідної частини державного бюджету України здійснювалося переважно за рахунок податкових надходжень, тоді як неподаткові та інші надходження відігра-

вали у цьому процесі другорядну роль. Проте обсяги вказаних джерел бюджету щорічно збільшуються (рис. 5).

Так, дані рис. 5 засвідчують позитивну динаміку податкових надходжень до доходів державного бюджету України за 2010–2018 рр. (за винятком 2013 р.), їх обсяги зменшилися порівняно з 2012 р. на 11 938 млн. грн. У 2018 р. порівняно з 2010 р. їх вартісні показники збільшилися на 570 655 млн. грн., тобто з 179 507 млн. грн. до 750 162 млн. грн., або майже у п'ять разів. Однак, як виявляється, збільшенню зазначених показників певною мірою сприяли інфляційні процеси, що постійно супроводжують функціонування економіки України та призводять до зростання цін і, відповідно, збільшення податкових надходжень, тоді як реальний її стан погіршується, оскільки зменшується купівельна спроможність національної валюти і, як наслідок, відбувається падіння рівня життя населення.

Сьогодні ВВП на одного жителя України за паритетом купівельної спроможності є помітно нижчим від інших країн і регіонів світу, несуттєво перевищуючи середній рівень Африки: Україна – 8,8 тис. дол., Африка – 5,3 тис. дол., Європа – 36,3 тис. дол., Південна Америка – 15,7 тис. дол., Східна Європа –

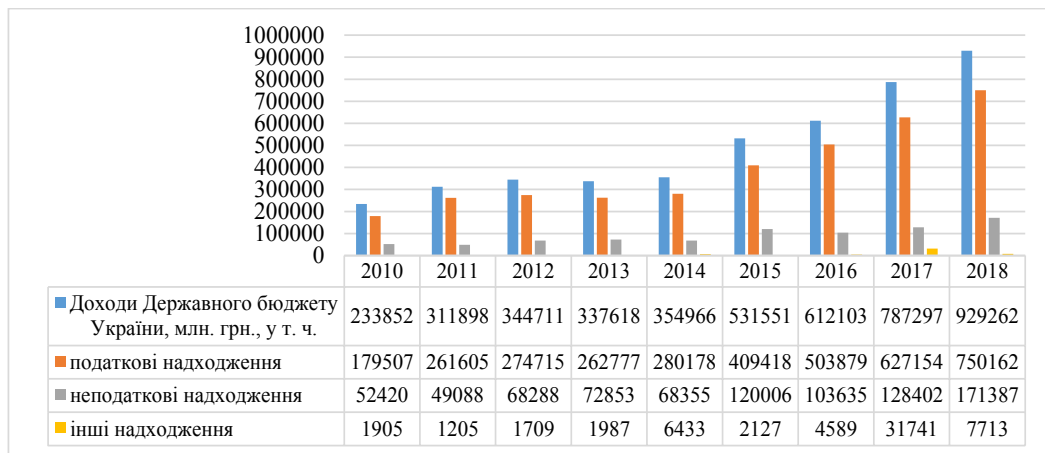

Рис. 5. Динаміка доходів державного бюджету України за 2010–2018 рр., млн. грн. (без урахування міжбюджетних трансфертів)

Джерело: побудовано за даними [35]

24,5 тис. доларів. У країні з таким низьким платоспроможним попитом ринкові механізми повноцінно не працюють, а іноземні інвестори обходять стороною сферу виробництва для внутрішнього споживання [11].

Що стосується частки вище зазначених надходжень до державного бюджету України у його доходах, то впродовж 2010–2018 рр. вона була стабільною та відображає вартісні їх значення (рис. 6).

У середньому за дев'ять аналізованих періодів частка податкових надходжень у доходах бюджету становила 79,6%, а неподаткових та інших надходжень – 20,4%. Таке їх співвідношення свідчить про цілковиту залежність державного бюджету України від податкових надходжень, які, по суті, обслуговують переважну більшість державних видатків. Найменшим зазначений вище показник був у 2010 р. – 76,8%, найвищим – у 2011 р. та 2016 р. – 83,9%, 82,3% відповідно. Загалом указані аналітичні дані є адекватним відображенням ними кризового стану та інфляційних процесів у національній економіці. При цьому рівень податкового навантаження на економіку України є високим. У більшості розвинених країн за рахунок податків також формується значна частина доходів бюджету держави [27, с. 194].

Структура податкових надходжень до державного бюджету України характеризується як така, що впродовж останніх дев'яти років, головним чином, формується за рахунок сплати лише чотирьох бюджетотворюючих податків: податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку, податку на прибуток підприємств (рис. 7).

У середньому за дев'ять аналізованих періодів частка вищевказаних податків у загальному обсязі податкових надходжень до державного бюджету України становила 67,0%, 7,4%, 15,3%, 15,3% відповідно. Усі інші податкові платежі в доходах бюджету були другорядними (плата за користування надрами, екологічний податок, увізні мито) (рис. 7).

Найбільш вагомим джерелом надходжень до державного бюджету України, за яким зафіксували значні обсяги, став ПДВ. Від сплати цього податку в 2018 р. надійшло 506 168 млн. грн., а його частка у податкових надходженнях становила 67,5%. Темпи зростання у 2018 р. порівняно з 2017 р. (надійшло до бюджету 434 041 млн. грн.) становили 16,6%. А порівняно з 2010 р. унаслідок росту вартості товарів, послуг обсяги надходжень від сплати ПДВ у 2018 р. збіль-

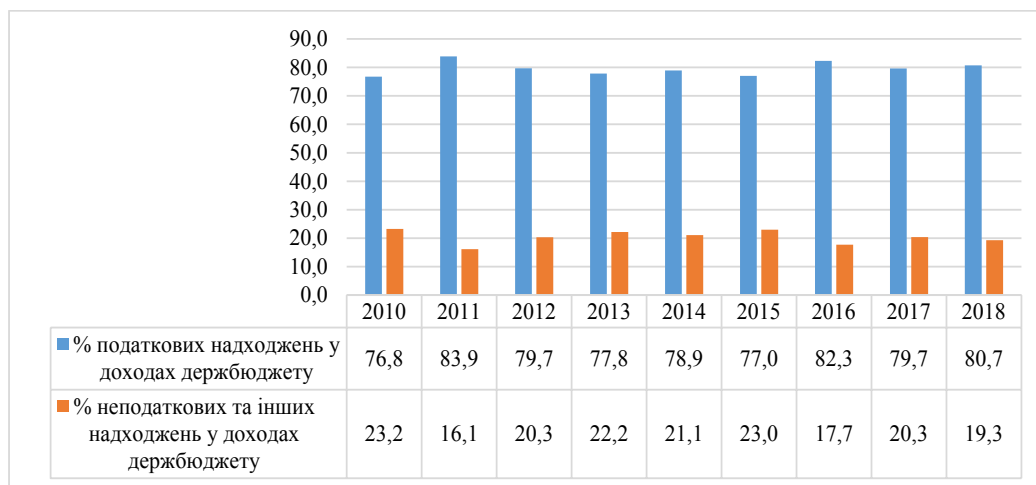

Рис. 6. Частка податкових, неподаткових та інших надходжень у доходах державного бюджету України за 2010–2018 рр., (без урахування міжбюджетних трансфертів)

Джерело: побудовано за даними [35]

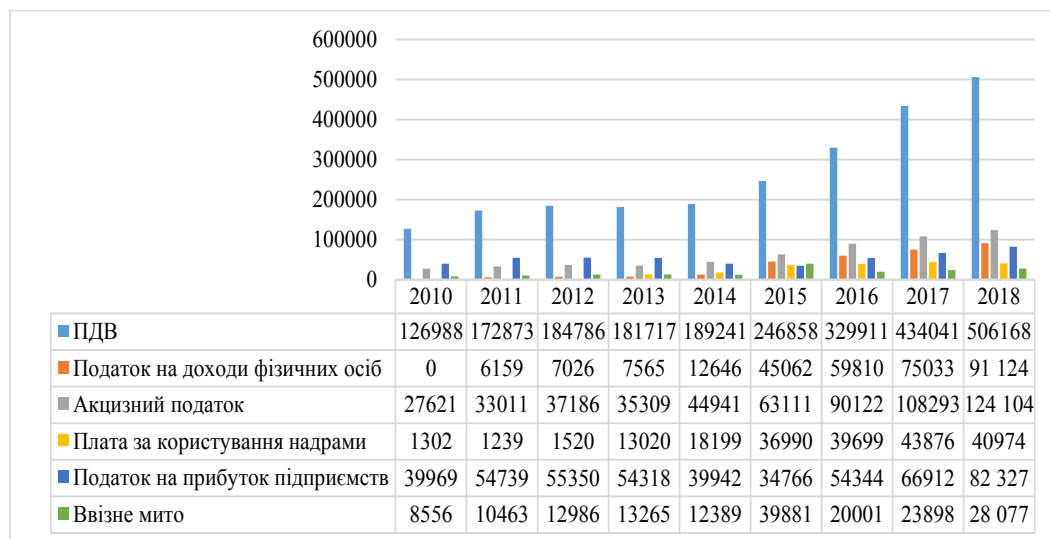

Рис. 7. Динаміка податкових надходжень до державного бюджету України за 2010–2018 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано за даними [35]

шилися на 379 180 млн. грн., що перевищує річні надходження попередніх 2010–2016 рр.

Позитивною також була й динаміка надходжень від сплати акцизного податку з підакцизних товарів (продукції) до державного бюджету України. Однак на відміну від ПДВ його обсяги були меншими та становили у 2018 р. 124 104 млн. грн., або 16,5% від загальної суми податкових надходжень. Темпи росту від надходжень акцизного податку в 2018 р. порівняно з 2017 р. становили 14,6%. При цьому протягом аналізованого періоду їх обсяги зросли більш ніж у чотири рази: з 27 621 млн. грн. (2010 р.) до 124 104 млн. грн. (2018 р.). Такому зростанню сприяли певні чинники, а саме: підвищення вартості підакцизної продукції; запровадження акцизного податку на вантажні автомобілі, автобуси та електричну енергію; суттєве підвищення його ставок на тютюнові вироби, алкогольні напої, бензин, дизельне паливо, нафтопродукти, транспортні засоби.

Третім за обсягами надходжень до державного бюджету України впродовж останніх років був ПДФО, від сплати якого за 2011–2018 рр. відбулося зростання на 84 965 млн. грн. (із 6 159 млн. грн. до

91 124 млн. грн.), що зумовлене насамперед інфляційними процесами. Темпи росту від надходжень цього податку у 2018 р. (надійшло до бюджету 91 124 млн. грн.) порівняно з 2017 р. (надійшло до бюджету 75 033 млн. грн.) становили 21,4%. Однак його частка у сумі податкових надходжень до державного бюджету протягом аналізованого періоду була незначною.

Динаміка обсягів надходжень від сплати податку на прибуток підприємств до державного бюджету України впродовж 2010–2018 рр. також була позитивною. У 2018 р. вони становили 82 327 млн. грн., у 2017 р. – 66 912 млн. грн. А частка цього податку у загальній сумі податкових надходжень становила всього 10,7% та 11% відповідно. Темпи зростання надходжень у 2018 р. порівняно з 2017 р. становили 23,0%. Водночас абсолютні значення цього показника постійно зростали з 39 959 млн. грн. (2010 р.) до 82 327 млн. грн. (2018 р.). Разом із тим його надходження за вказані роки коливалися внаслідок нестабільної економічної ситуації в Україні та зміни правил оподаткування.

Висновки. Таким чином, здійснене комплексне дослідження наслідків формування

та реалізації фіскальної політики в Україні свідчить про те, що не можна однозначно стверджувати про ефективне застосування державою її складових елементів (податкових важелів та видатків) упродовж 2010-2018 рр. та їх позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави і формування бюджетних доходів. Тобто наявна в Україні система бюджетно-податкових відносин вступила в суперечність із життєвими реаліями. Недоліками сучасної фіскальної політики України є:

1) безсистемний підхід до розроблення заходів її реалізації та використання її засобів без належної їх гармонізації з іншими регульованими інструментами;

2) її рестриктивний характер, оскільки величина державного боргу перевищує критичні межі та суттєво обмежує можливості для застосування стимулюючих фіскальних інструментів підтримки економіки. Так, станом на кінець червня 2018 р. державний борг становив 67% ВВП і 222,5% доходів державного бюджету за допустимих значень на рівні 50% і 150%, відповідно;

3) хронічний характер розбалансованості доходів і видатків бюджетів та наявність бюджетного дефіциту (сьогодні Україна має програму співробітництва з МВФ, що дає змогу класифікувати її як країну з фіскальним дисбалансом);

4) неефективне та нерівномірне використання бюджетних коштів, марнотратство, корупція та зловживання у зв'язку з їх розпо-

ділом та витрачанням, що потребує подальшого реформування як окремих державних інститутів, так і бюджетно-податкової системи [11; 12; 36].

Що стосується пріоритетних напрямів розвитку фіскальної політики в Україні, то вони мають включати насамперед заходи бюджетно-податкової консолідації, гармонізації її засобів із монетарними, кредитними та борговими регульованими інструментами. При цьому національне бюджетно-податкове законодавство повинно бути більш тісно узгоджене із законодавством Європейського Союзу (наприклад, із приводу справляння трьох базових податків: ПДВ, ПДФО, податку на прибуток підприємств). Окрім того, слід активніше вдаватися до практики зниження податкового навантаження, посилення захисту доходів платників податків та стимулювання їх до активізації діяльності, максимального спрощення процедури оподаткування, підвищення фіскальної ефективності за рахунок розширення податкової бази, зменшення масштабів ухилення від сплати податків, упровадження податкових стимулів інноваційної діяльності та накопичення капіталу. Водночас у бюджетній сфері мають бути запроваджені певні інституційні обмеження стосовно росту видатків бюджетів, їх дефіциту та джерел формування; жорсткі та більш ефективні засоби контролю над використанням державних фінансів, які відповідали б принципам та нормам фінансового контролю в країнах ЄС [12; 37].

Список використаних джерел:

1. Бомол У.Дж. Экономикс. Принципы и политика : учебник ; пер. с англ. под ред. А.Г. Грязновой ; 9-е изд. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 906 с. URL : <https://rucont.ru/efd/189954>.
2. Бреннан Дж. К налоговой конституции для Левиафана. URL : http://www.seinstitute.ru/Files/veh4-3-15_Brennan_p449-476.pdf.
3. Б'юкенен Дж. Конституция экономической политики: URL : http://www.lukyanyenko.at.ua/_ld/1/114____.pdf.
4. Б'юкенен Дж.М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави ; пер. з англ. Київ : Академія, 2004. 175 с.
5. Дорнбуш Р. Макроэкономика ; пер. с англ. Москва : МГУ, ИНФРА-М, 1997. 784 с.
6. Кейнс Дж.М. Избранные произведения. Москва : Экономика, 1993. 543 с.
7. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Прогресс, 1978. 494 с.
8. Cohen Stuart A.J. On Progressive Taxation. *Classics in the Theory of Public Finance* ; ed. by R.A. Musgrave, A.T. Peacock. N.-Y. : St. Martin's Press, 1967. P. 60.

9. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика ; пер. с англ. ; 13-е изд. Москва : ИНФРА-М, 1999. 974 с.
10. Самуельсон П.А. Макроекономіка. Київ : Основи, 1995. 574 с.
11. Богдан Т. Стагнація економіки та криза монетарно-фінансового регулювання. URL : https://dt.ua/finances/stagnaciya-ekonomiki-ta-kriza-monetarno-fiskalnogo-regulyuvannya-293623_.html.
12. Богдан Т. Фіскальні дисбаланси і виклики для бюджетно-боргової політики України. URL : https://dt.ua/macrolevel/fiskalni-disbalansi-i-vikliki-dlya-byudzhetho-borgovoyi-politiki-ukrayini-287107_.html.
13. Баранник Л.Б. Налоговая система Украины: эволюция, трудности становления, перспективы. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 1. С. 7–17.
14. Підвищення ефективності фінансової політики на регіональному рівні в Україні в умовах адаптації до європейських стандартів : монографія / за ред. д.е.н. Л.Б. Баранник. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. 336 с.
15. Гасанов С.С. Фіскальні правила та їх застосування в межах програм фінансової консолідації. *Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції* : у 2-х т. Т. 1. Київ, 2014. 760 с.
16. Гетманцев Д. Податкова реформа: до радикальності прогресивні норми закону повністю нівелюються правозастосовною практикою. *Дзеркало тижня. Україна*. 2016. № 25. 9 липня. URL : http://gazeta.dt.ua/business/podatкова-reforma-do-radikalnosti-progresivni-normi-zakonu-povnistyuu-nivelyuu-utsya-pravozastosovnoyu-praktikoyu-_.html.
17. Гетманцев Д. Системні зміни Податкового кодексу: Мінфін замінив сокиру на скальпель. *Дзеркало тижня. Україна*. 2016. № 30. 27 серпня. URL : http://gazeta.dt.ua/business/sistemni-zmini-podatkovogo-kodeksu-minfin-zaminiv-sokiru-na-skalpel-_.html.
18. Длугопольський О.В. Фіскальна консолідація як реакція на світову фінансово-економічну кризу: особливості застосування правил і норм у країнах ЄС та Латинської Америки. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 23. С. 26–37. URL : <http://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n23/6.pdf>.
19. Кудряшов В.П. Фискальная консолидация и ее эффекты. *Економіка України*. 2013. № 9(614). С. 31–46.
20. Лисяк Л.В. Політика фінансової консолідації в Україні як інструмент стабілізації державних фінансів. *Ефективна економіка*. 2015. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4239>.
21. Паславська Р.Ю. Система адміністрування податків в Україні : дис. ... канд. екон. наук. Львів, 2014. 224 с. URL : http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02/dis_Paslavska.pdf.
22. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фінансова філософія вибору : монографія. Херсон : Грін Д.С., 2010. 436 с.
23. МВФ виділив Україні перший транш кредиту за новою програмою. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/mvf-vydelil-ukraine-pervyyu-transh-kredita-1545150211.html>.
24. Черничко Т.В. Забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. *Економіка і суспільство*. 2016. № 3. С. 103–107. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/18.pdf.
25. Крисоватий А.І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 248 с.
26. Бондаренко В.Д. Філософія інтеграції : монографія. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 273 с. URL : <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3719>.
27. Александрюк Т.Ю. Фінансова політика: теоретичні аксіоми та прикладні антитези. *Економічний вісник університету*. 2018. № 36/1. С. 188–200. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/fiskalna-politika-teoretichni-aksiomi-ta-prikladni-antitezi>.
28. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями).
29. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2756-VI (зі змінами та доповненнями).
30. Про Державний бюджет на 2019 рік : Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>.

31. Про Державний бюджет на 2017 рік : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII (зі змінами та доповненнями).

32. Про Державний бюджет на 2018 рік : Закон України від 07.12.2017 2246-VIII (зі змінами та доповненнями).

33. Висновки щодо проекту закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік». URL : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16757581/Vysn_proekt_DBU_2019.pdf?subportal=main.

34. Мінц О.Ю. Інтелектуальні методи прогнозування рівня виконання державного бюджету України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 577–584. URL : <http://global-national.in.ua/archive/12-2016/118.pdf>.

35. Ціна держави: Доходи та видатки бюджетів України. URL : <http://cost.ua/budget/revenue/>.

36. Дулік Т.О. Вектори розвитку сучасної фіскальної політики України. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 2. С. 107–115. URL : <http://www.inter-nauka.com/issues/2016/2/796>.

37. Лучишин Л.М. Підвищення фіскальної ефективності податкової системи на шляху до вступу в ЄС. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. URL : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41571/2/2017n862_Luchyshyn_L_M-Improving_the_efficiency_180-186.pdf.